

УДК 338.486.2:001.8

Н.М. Богдан

*Харківський Національний Університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, м. Харків***ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТСЬКОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ**

В статті досліджуються теоретичні підходи до сутності та особливостей визначення економічних пріоритетів підприємств сфери туризму а також пропонується збалансована система показників для оцінювання процесів їх реалізації.

Ключові слова: економічні пріоритети, економічні інтереси, узгодженість економічних інтересів, туристичне підприємство, процес реалізації економічних інтересів, збалансована система показників.

Постановка проблеми. Туризм є сьогодні сферою що найбільш динамічно розвивається. За розрахунками Всесвітньої туристичної організації (WTO), XXI ст. стане епохою туризму, оскільки, за прогнозом, кількість туристичних прибуттів до 2020 р. стане понад 1,6 млрд. осіб [1]. Туризм являє собою соціально-економічну систему, що є сукупністю взаємопов'язаних елементів, до яких належать суб'єкти функціонально різних видів економічної діяльності (їх налічується понад 60) [2]. В сучасних умовах, коли ринок характеризується невизначеністю та мінливістю, все більше виявляється недосконалість економічних взаємовідносин між усіма суб'єктами - підприємствами – виробниками туристичного продукту (туроператорами), підприємствами – організаторами реалізації туристичного продукту (турагентами) і споживачами (туристами). Це значно знижує ефективність функціонування туристичної сфери загалом, бо неузгодженість економічних пріоритетів її учасників призведе до ринкових деформацій в туристичній галузі. Узгодженість економічних пріоритетів усіх суб'єктів відносин на туристичному ринку повинна сформувати умови для ефективних процесів розробки, просування та реалізації високоякісного туристичного продукту. У зв'язку з цим набуває особливої необхідності розв'язання наукової проблеми визначення та оцінювання економічних пріоритетів туристичних підприємств.

Значення туризму в світі постійно зростає, що пов'язано з його впливом на економіку окремих країн та світового господарства в цілому. Значення туризму як джерела валютних надходжень, забезпечення зайнятості населення, розширення міжособистих контактів зростає. Індустрія туризму виконує важливу функцію в розвитку господарського комплексу і економіки країни, тому що збільшує місцеві доходи, створює нові робочі місця, сприяє розвитку галузей, орієнтованих на виробництво туристичних послуг, розвиває соціальну і виробничу інфра-

структуру в туристичних центрах, збільшує валютні надходження в бюджет країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження сутності та природи економічних пріоритетів та інтересів було розроблено такими видатними вченими, як Г. Гегель [3, с.27], К. Гельвецій [4, с.34], П. Гольбах, Ф. Енгельс [5, с.148], І. Кант, К. Маркс [5, с.148], Д. Рікардо, А. Сміт [6, с.29]. Теоретико-методологічні аспекти сутності економічних інтересів туристичних підприємств дослідили такі науковці, як М. Кабушкін [7, с.148], В. Квартальнов [8, с.96], К. Купер, Н. Лейпер, О. Любіцева [9, с.179], С. Мельниченко [10, с.25], Т. Ткаченко [11, с.126], Л. Шульгіна. Однак методичні основи оцінювання економічних інтересів учасників туристичного ринку та проблеми формування ефективних механізмів їх реалізації розглянуто недостатньо.

Формулювання мети статті. Дослідження сутності поняття економічного інтересу суб'єктів виявляє загальнофілософську й соціально-економічну значимість питання. Економічні інтереси відбивають сутність виробничих відносин. Виробничі відносини первинні стосовно економічних інтересів, ті, у свою чергу, виступають як форма прояву цих відносин. Ефективність функціонування економіки в цілому та окремих суб'єктів господарювання залежить від повноти реалізації їх економічних інтересів, що формують економічні пріоритети суб'єктів. Тому дослідження, визначення та оцінювання економічних інтересів підприємств як інструменту та засобу реалізації економічних пріоритетів потребує подальшого поглибленого вивчення.

Виклад основного матеріалу. Економічні пріоритети – основна рушійна сила соціально-економічного розвитку. Економічний пріоритет - це реальний, зумовлений принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій щодо задоволення динамічних систем індивідуальних потреб. Економічний пріоритет є породженням і соціальним проявом потреби. Пріоритет виникає, коли за-

доволення потреби усвідомлюється як конкретна мета (максимізація прибутку, привласнення товару, користування або володіння певним товаром тощо). Отже, економічні пріоритети - це усвідомлені потреби існування різних суб'єктів господарювання. Генезис пріоритету полягає у відборі свідомістю найважливіших потреб для задоволення, реалізації їх.

Економічні пріоритети не тотожні потребам, їхньому задоволенню, а скоріше, тотожні економічним інтересам. По-перше, економічні інтереси знаходять своє вираження у поставлених цілях та діях, спрямованих на задоволення потреб. Потреби і засоби задоволення їх відбивають причину та форму прояву економічних інтересів. По-друге, економічний інтерес завжди виражає відповідний рівень і динаміку задоволення потреб. Наприклад, не може, окрім специфічних випадків (схимники тощо), бути інтересом суб'єкта зниження рівня задоволення потреб.

Економічні інтереси - це причина та умова взаємодії й саморозвитку економічних суб'єктів. Кожне окреме економічне відношення існує спочатку потенційно, у формі очікувань та ще незадоволених домагань людини. Економічні відносини реалізуються як дійсні, коли набувають форми взаємного зв'язку. Потреби-інтереси не тільки відображають існуючі відносини, а й самі є першою «цеглиною» в структурі соціально-економічних відносин.

У кожному економічному відношенні - між підприємцями і виробниками, між виробниками і споживачами, державою і недержавним сектором економіки (бізнесом), партнерами, у відносинах між індивідами - мають місце елементи боротьби і співробітництва. Взаємодія інтересів виступає рушійною пружиною соціально-економічного розвитку. «Найближчий погляд на історію, - писав Ф. Гегель, - переконує нас в тому, що дії людей виникають з їх потреб, пристрастей, їх інтересів...» [3, с.27].

Розглянуті автором підходи до поняття інтересу як такого з тієї або іншої сторони відбивали багатоплановість цієї категорії, її філософську й методологічну значимість. Інтерес за своєю сутністю повинен враховувати всі властивості суб'єктів економічної діяльності – властивості покупця, продавця, виробника, власника.

Можливість виміру інтенсивності впливу економічних інтересів на суспільне виробництво має на увазі розгляд господарських систем різного рівня та різних сфер діяльності. Цілком логічним представляється те, що для різних господарських систем існують свої особливості й характеристики процесу узгодження економічних інтересів.

Відбиваючи єдність усіх економічних потреб, економічний інтерес, на відміну від потреб, орієнтованих на предметні цілі, спрямований на економічні відносини, на життєві умови в цілому. Тому інтерес

виступає як стимул діяльності суб'єкта економіки, визначаючи його господарську поведінку й учинки. У цьому його зв'язок із пріоритетом. Специфіка економічних інтересів та пріоритетів визначена, з одного боку, об'єктивними умовами виробництва, з іншого – ступенем усвідомлення інтересу суб'єктом економіки. Діалектична взаємодія двох сторін економічного інтересу - об'єктивної й суб'єктивної приводить до того, що економічний інтерес виступає стимулом та двигуном розвитку суб'єкта господарювання.

Однобічний погляд на економічний інтерес дозволяє виявити лише певну сукупність його характеристик, не забезпечуючи одержання повної картини про все його різноманітний зміст. Дослідження економічних інтересів досить важливі, оскільки кожний напрямок економічної й, більш широко, соціальної думки з позицій властивих йому наукових принципів вносить свій особливий внесок у розвиток теорії й методології пізнання економічного інтересу.

Економічні інтереси підприємства обумовлені, насамперед, його позицією на ринку й станом конкурентоспроможності його продукції або послуг. Вони представлені низкою економічних показників, такими як контрольована частка ринку, обсяг продажів, ціна товарів і витрати на виробництво. Економічні інтереси підприємства пов'язані також з наявністю й доступністю коштів і тому – з доходами на інвестований капітал або позики. Останнє впливає на величину позикових засобів, до яких готові звернутися підприємства для фінансування своєї діяльності. Економічні інтереси підприємства є домінуючими.

Безліч різноманітних інтересів підприємства становлять систему його інтересів, що перебувають у взаємозв'язку й взаємозумовленості й певним чином, що підпорядковують. У свою чергу вони формують економічний пріоритет підприємства, що являє собою систему економічних інтересів. Виходячи із запропонованого розуміння інтересів підприємства, розглянутих підходів до їхньої систематизації, представляється можливим сформулювати критерії формування системи інтересів підприємства. Їхнє дотримання дозволить сформувати систему інтересів підприємства, яку можна розглядати в якості елементу менеджменту підприємства. До таких критеріїв пропонується віднести обмежений характер системи інтересів, адресність інтересів, трансформацію інтересів в економічні показники, внутрішню несуперечність інтересів системи.

Перший критерій формування системи інтересів підприємства обумовлює включення в систему обмеженого кількості інтересів підприємства, що дозволить організувати процес спостереження за їхнім дотриманням і вжити заходи із захисту інте-

ресів підприємства. З позиції першого критерію в систему інтересів підприємства повинні входити найбільш значимі для підприємства інтереси, що дозволяє говорити про формування системи пріоритетних інтересів підприємства. Разом з тим система інтересів підприємства повинна бути досить різнобічною за орієнтацією й урахувати етапи життєвого циклу підприємства – етапи становлення, активного росту або зміни стратегії розвитку й ділової політики.

Адресність інтересів розглядається як реалізація об'єктно-орієнтованого підходу в менеджменті, відповідно до якого інтереси підприємства повинні бути сформульовані стосовно до конкретних суб'єктів зовнішнього середовища. Критерій адресності інтересів дозволяє забезпечити конкретний характер системи інтересів підприємства.

У тісному зв'язку із критерієм адресності перебуває наступний критерій формування системи інтересів підприємства – критерій трансформації інтересів в економічні показники. Відповідно до цього критерію крім якісного адресного формулювання інтереси підприємства повинні бути представлені у вигляді економічних показників. Економічні показники, що дозволяють кількісно представити інтереси підприємства, характеризують, за суттю, результати роботи підприємства за умови дотримання в певній мері його інтересів. Для одних інтересів може бути використано один показник, для інших – декілька. При цьому слід зазначити, що для окремих видів інтересів підприємства практично достатньо важко вибрати економічні показники, за допомогою яких можна було б їх охарактеризувати. Наприклад, такий інтерес підприємства, як гарна репутація виробленої продукції або надаваних послуг досить важко піддається формалізованій оцінці, а якщо все-таки спробувати це зробити, то використання такої оцінки в практичній діяльності буде складним. Особливо це відноситься до туристичної сфери, де якість турпослуг та ступень задоволеності споживачів дуже складно оцінити за кількісними показниками.

За сутністю класичної ринкової моделі споживачі та виробники мають суперечливі інтереси: прагнення споживачів мають за ціль придбання високоякісних благ за мінімальну ціну, а в протилежність їм виробники прагнуть реалізувати блага за максимальну ціну. Однак цілком зрозуміло, що повна реалізація економічних інтересів лише одним з суб'єктів неможлива. Виходячи з об'єктивних обставин функціонування ринку, механізм реалізації та узгодження економічних інтересів суб'єктів туристичного ринку повинен розглядатися у двох аспектах: забезпечення максимального ступеню узгодженості економічних інтересів суб'єктів та підви-

щення їх конкурентоспроможності. Цей механізм є основним економічним пріоритетом суб'єкту.

Для вирішення вищезазначених завдань при формуванні механізму узгодженості економічних інтересів туристичних підприємств необхідно врахувати наступні аспекти:

1. *Економічні інтереси* об'єктивно обумовлені та внутрішньо властиві будь-якій соціально-економічній системі; визначаються внутрішньою структурою і зовнішніми умовами її існування; відображають необхідність у певних видах зв'язку із підприємницьким середовищем, що вимагає спільних дій суб'єктів господарювання.

2. *Оцінювання процесу реалізації економічних інтересів туристичних підприємств* спрямовано на виявлення можливостей досягнення мети господарської діяльності за економічним, соціальним та ринковим напрямками, що дозволить обґрунтовано визначити передумови узгодження внутрішніх та зовнішніх інтересів зацікавлених сторін.

3. *Модель реалізації економічних інтересів туристичних підприємств* повинна об'єднати оцінку різних за змістом показників соціально-економічної діяльності туристичного підприємства. [12, с.25]

Якщо враховувати, що реалізація економічних інтересів має на меті поліпшення соціально-економічного стану підприємства, процес реалізації економічних інтересів можна охарактеризувати системою збалансованих показників, що всебічно висвітлюють господарську діяльність підприємства. Разом з цим, необхідно включити до складу показників ті, що характеризують взаємодію туристичного підприємства із зовнішнім середовищем, насамперед зі споживачами, бо задоволення потреб споживачів у туристичних послугах - це мета і зміст діяльності підприємств в сфері туризму. Заради отримання споживачами задоволення від турпродукту і працюють підприємства туристичного бізнесу.

Таким чином, автором пропонується збалансована система показників, що групується за трьома блоками:

- 1) фінансово-економічний блок: прибуток підприємства, обсяг реалізації турпродукту, ринкова вартість підприємства, фінансовий стан підприємства, рівень витрат;
- 2) соціальний блок: ефективність системи мотивування персоналу, ступень задоволеності персоналу, продуктивність праці персоналу;
- 3) ринковий блок: ефективність взаємодії із партнерами, задоволеність споживачів, місткість ринку, стан конкурентоспроможності підприємства.

Усі показники характеризують стан суб'єкту економічних інтересів.

Однак для правильної оцінки стану суб'єкта, необхідно уточнити, як формуються критерії для оцінювання показників блоків. Проблема оцінки

стану об'єкта й оцінка ефективності господарської діяльності, незважаючи на багаторазові спроби її розв'язку протягом багатьох лет, як і раніше залишається досить актуальною. У теоретичному плані поняття «ефективність» розглядається більшістю економістів як співвідношення «витрати – результат», а основні спірні моменти пов'язані з уточненням змісту понять «витрати», «результат» і їх кількісної оцінки. Розв'язок цих питань суттєво ускладнюється процесами, що відбуваються на ринку сьогодні.

Мова йде не про пошук показників ефективності господарської діяльності як таких, а про підходи до розробки критеріїв оцінки. Чим більш ємними й загальними будуть ці критерії, тем менше буде залежність оцінки від рівня аналізованої системи, її структури й циклу функціонування, але тем і складніше знайти вимірник ефективності.

На думку автора, певним кроком до дозволу позначених проблем може бути підхід до формування критерію виходячи з очевидного припущення, що будь-який процес не існує поза часом. Розвиток процесу відбувається також у часі. Слід мати у виді, що час тут розуміється не в загальноприйнятій виставі, а в його економічному аспекті – у тому, що ми називаємо економічним часом і виходимо із припущення, що кожна господарська система функціонує у своєму власному часі.

За своєю суттю можливі два види критерію: статичний і динамічний. Саму статистику й динаміку можна розглядати не як властивості досліджуваного об'єкта – дійсності, а як особливі методи її вивчення. Статичний критерій має на увазі деякий стан, до якого повинна прагнути система.

Особливістю розв'язку завдань за статичним критерієм є те, що тільки на останній ітерації ми одержуємо оптимальний розв'язок. У кожному разі при побудові моделі безліч процесів доводиться розглядати спрощено, а деякі взагалі не враховувати через їхню надмірну складність або неформалізованість.

Як правило, статичний критерій формально з'являється однією або безліччю величин, що відбивають бажаний стан досліджуваного об'єкта за обраними параметрами. При цьому чисельне вираження критерію може бути презентовано у двох формах – набором констант стану або градієнтом переміщення. Незалежно від форми оцінка за прийнятим критерієм дається в загальному випадку як різниця між величинами, що характеризують бажаний і фактичний стан системи. Якщо критерій задається через оптимізаційну модель, то в цьому випадку різниця визначається між фактичним значенням і межею критеріальної оцінки моделюємої системи.

Не можна затверджувати, що це властиво процесу аналізу господарських систем з використанням тільки статичних критеріїв. Однак суть статичного

критерію у зв'язці «статичний критерій – фіксований перелік рекомендацій при аналізі» проглядається досить чітко. Ця властивість статичного критерію широко використовується при формалізації процесу аналізу функціонування господарських систем і дозволяє автоматизувати даний процес.

Динамічний критерій набагато складніше за своєю природою. Він задає тенденцію розвитку системи, відображаючи в кожний момент часу той стан, до якого повинна прагнути система. Одним із властивостей, що відрізняють динамічний критерій від статичного, є форма його уявлення у вигляді динамічного нормативу – вектора, що характеризує стан, прийняте в якості еталонного, ідеального.

Таким чином, динамічний критерій формує структуру, що забезпечує оптимальну траєкторію розвитку господарської системи. Значення параметрів у динамічному нормативі не є в загальному випадку фіксованими величинами. Кожний з них може змінюватися в певному інтервалі. Границі інтервалів формуються неелементарним взаємовпливом розглянутих параметрів.

Як особливість динамічного нормативу слід зазначити, що він не прив'язує систему до якого-небудь оціночного показника або групи показників, але відбиває якість стану господарської системи в кожний момент її руху щодо ідеального стану, який визначається прийнятим критерієм. Отже, роль суб'єктивного фактору в оцінці процесу значно знижується й визначається лише формуванням критерію.

Кількість параметрів, що включаються в критерій процесів, що відбуваються в господарській системі, у загальному випадку не обмежується. Чим їх більше, тем складніше інтерпретація одержуваного результату. З іншого боку, при використанні одного або двох параметрів у критерії чи навряд можна одержати прийнятний результат. Тому що математичний апарат обробки динамічного критерію містить у собі рангову кореляцію, необхідним мінімумом є три параметри системи. Проведені дослідження показали, що включення в критерій більш 7-9 параметрів не дає очікуваного приросту якості одержуваної оцінки внаслідок високої складності аналізу одержуваних поверхонь. Особливе значення надається вибору й суті тих параметрів, які включаються в норматив.

Представляється природним, що на рівні підприємства динамічний норматив повинен виражатися через існуючі показники господарської діяльності. Але жоден, ні сукупність показників не можуть відбити динаміку процесу, тому що вони у своїй суті статичні і є лише відбиттям стану системи в той або інший момент часу. Тому для побудови динамічного критерію слід розглядати не значення самих показників, а порядок їх руху. Уловити рух можна лише порівнюючи значення показників через рівні промі-

жки часу. Одержувані значення параметрів характеризують єдиний процес, що генерується існуючою структурою. Отже, вони можуть бути зведені на єдину вісь тривіальним образом – перетворенням у безрозмірні величини, але при цьому останні повинні зберегти якість відбиваного елемента структури, його переміщення у власному часі. Такими вимірниками можуть виступати швидкість і прискорення руху. Швидкість характеризує кількісний аспект руху, прискорення – якісний.

Показники функціонування господарської системи звичайно представляються у вигляді часових рядів. Визначаючи темп росту показника, знаходимо швидкість його руху, а темп темпів дозволяє фіксувати прискорення. Таким чином, завдання відомості показників на єдину вісь вирішена. Маючи значення прискорень у кожний момент часу за всіма показниками, можна оцінити стан структури системи. Якщо в динамічному критерії визначити пріоритети тимчасових змін за кожним параметром, то залишається тільки зрівняти критеріальний стан структури з тим, що фактично склався. Таке порівняння достатнє просто зробити, використовуючи рангову кореляцію.

Розглянуті два види критеріїв оцінки дозволяють окреслити області їх застосування, але з урахуванням того, що будь-який критерій відносний, оскільки тісно пов'язаний з умовами застосування. Областю використання статичного критерію є завдання, у цільовій функції яких присутні параметри, що визначають кількісні характеристики процесу, що відбувається в господарській системі. Розглядаючи критеріальне значення параметру, можна відповісти на запитання, суть яких зводиться до понять «краще – гірше», «більше – менше», і в такий спосіб дати кількісну оцінку як усьому процесу за прийнятим критерієм, так і його складовим частинам. Статичний критерій дає однобічну оцінку процесу, тому для розгорнутої оцінки ситуації необхідне використання декількох критеріїв. Очевидно, що наявність декількох оцінних величин ускладнює наступний процес прийняття управлінських розв'язків.

Динамічний критерій має сенс застосовувати при аналізі тенденції розвитку системи.

Пропонований підхід до формування критеріїв оцінки процесів реалізації економічних інтересів дозволяє одержувати результати, що можна достатньо однозначно інтерпретувати.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, слід зазначити, що такі тенденції останніх

років на туристичному ринку як зростання конкуренції, складність кон'юнктури, глобалізація та інформатизація, потребують від суб'єктів господарювання пошуку більш ефективних механізмів реалізації економічних інтересів, що формують економічні пріоритети. Набуває необхідності подальше доопрацювання методичних підходів до управління процесами реалізації та узгодження економічних інтересів в зазначеній сфері, що повинні враховувати економічні, соціальні та ринкові аспекти. З огляду на це автором запропоновано застосовувати систему збалансованих показників за трьома блоками, їх детальне доопрацювання та конкретизація а також методичні підходи до розрахунку складають мету подальших наукових досліджень.

Література

1. *WTO Statistics, 1998–2008. – Madrid : WTO, 2009. – P. 17–47.*
2. *Класифікатор видів економічної діяльності ДК 009:2010 (затверджений Держспоживстандартом) : Наказ від 11 жовтня 2010 р. № 457 із змінами від 29 листопада 2010 року № 530 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecostandard.com.ua/klassifikatory.html>.*
3. *Гегель Г. Соч., Т.8. / Г. Гегель. – М.: Мысль, 1990, 480 с.*
4. *Гельвецій К.А. Об уме. / К.А. Гельвецій. – М.: Соцгиз, 1938, 376 с.*
5. *Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т. 18 / К. Маркс, Ф. Энгельс. - М.: Издательство политической литературы, 2-е изд. 1961 — 842 с.*
6. *Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / А. Смит. – М.: Госполитиздат, 1962.*
7. *Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: Учеб. пособие. / Н.И. Кабушкин – Мн.: БГЭУ, 1999. – 644 с.*
8. *Квартальнов В.А. Туризм: Учебник / В.А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 189 с.*
9. *Любичева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любичева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.*
10. *Управлінський механізм розвитку туристської дестинації / Мельниченко С.В. Економіка. Управління. Інновації. - 2011. - №2 (6). С.23-28.*
11. *Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Тетяна Іванівна Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К.: Київ. Нац. торг.- екон. ун-т, 2009. – 463 с.*
12. *Методичні основи оцінювання економічних інтересів туристичних підприємств / Бойко М. Вісник КНТЕУ.- 2011.-№1. С.31-38.*

Рецензент: д-р екон. наук проф. І.М. Писаревський, Харківський Національний Університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, Харків.

Автор: БОГДАН Наталія Миколаївна
Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, к.е.н., доцент
E-mail – 148nika8@gmail.com

DETERMINATION OF ECONOMIC PRIORITIES OF ENTERPRISES OF TOURIST SPHERE OF REGION

N.N. Bogdan

In the article theoretical approaches are explored to essence and features of evaluation of economic priorities of tourist enterprises and also the balanced system of indexes is offered for the evaluation of processes of their realization.

Keywords: economic priorities, economic interests, co-ordination of economic interests, tourist enterprise, process of realization of economic interests, balanced system of indexes.